

prof. dr hab. JANUSZ GOŁAŚ

Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie

Członek Komitetu Polityki Naukowej przy Ministrze Nauki i Szkolnictwa Wyższego

ODPOWIEDZIALNOŚĆ DYSCYPLINARNA NAUCZYCIELI AKADEMICKICH

Rola etyki w zachowaniach i działalności pracowników naukowych to temat bardzo szeroki i skomplikowany. Społeczność akademicka jawi się nadal w potocznym odbiorze społeczności nieakademickich jako środowisko wyznaczające wysokie standardy etyczne i ich przestrzegające. Stworzone systemy selekcji i awansów w tym środowisku teoretycznie powinny w dużym stopniu gwarantować uczciwość i prawość działań i relacji międzyludzkich. Wbrew jednak nadal trwającemu prestiżowi środowiska akademickiego i w miarę powszechnej opinii, która łączy tytuły naukowe z wysokimi standardami etycznymi, rzeczywistość jest bardziej prozaiczna, chociaż równocześnie bardziej złożona. Przyczyn szeregu patologicznych zachowań pracowników nauki jest wiele, ale analiza i skala tego stanu rzeczy nie jest przedmiotem tego krótkiego opracowania. Z pewnością kumulacja wiedzy, inteligencji i ambicji, ale również zwykłych pokus materialnych i ludzkich ułomności w połączeniu z coraz mniejszą elitarnością daje w środowisku akademickim nawet trudniejszy i bardziej wyrafinowany efekt zachowań, które często wymykają się prostym ocenom w kategoriach dobra i zła.

Patologie w środowisku akademickim można określić jako wykrywalne i niewykrywalne. W tej prezentacji w skrótowy sposób przedstawione zostaną tylko fragmenty systemowych rozwiązań, mających oceniać i karać dyscyplinarnie te wykrywalne zachowania naganne i szkodliwe dla środowiska akademickiego.

Podstawowa regulacja prawna dla postępowań dyscyplinarnych wobec nagannych zachowań nauczycieli akademickich zawarta jest w ustawie z dnia 20 lipca 2018 roku Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce¹. Oprócz Ustawy ważne wytyczne, dające pewnego rodzaju wykładnię etyczne zachowań pracowników nauki i nauczycieli akademickich, znajdują się między innymi w uniwersyteckich kodeksach etyki, a szczególną rolę pełni *Kodeks etyki pracownika naukowego* opublikowany w 2017 roku przez działającą przy Polskiej Akademii Nauk Komisję do spraw Etyki w Nauce².

Do tego dokumentu pozytywnie ustosunkował się między innymi Komitet Polityki Naukowej (KPN) w swojej opinii z lutego 2017 roku, uwypuklając pewne zagadnienia. Podkreślono wagę takiego publikowania wyników, aby możliwe było ich powtórzenie przez innych badaczy, co wiąże się z upublicznieniem wszystkich materiałów dodatkowych. Zwrócono uwagę na szczególną rolę przejrzystych procedur ocen naukowych, w których konieczna jest eliminacja jakichkolwiek konfliktów interesów. Przy rozszerzeniu wymagań informacyjnych o recenzencie decyzję o możliwym konflikcie interesów powinien podejmować organ zlecający pracę. Takie standardy obowiązują na przykład w Komisji Europejskiej w odniesieniu do pracujących na jej rzecz ekspertów.

Zabiegi o należne miejsce etyki w nauce powinny przebiegać na drodze pewnych wymuszeń legislacyjnych oraz przez upowszechnianie właściwych zachowań. Szczególny nacisk położono na walkę z plagiatami w nauce oraz patologiami w systemach recenzji awansowych, grantowych itp.

KPN wyraził opinię, że źródeł nieuczciwości w badaniach naukowych w Polsce należy upatrywać w dużej mierze w przyzwalaniu na naganne zachowania na wszystkich etapach nauczania szkolnego, co prowadzi do kształtowania złych postaw i nawyków wśród młodych ludzi. Postawy takie kontynuowane i tolerowane są w życiu zawodowym, w tym również niestety w nauce. Doceniając zapisy *Kodeksu etyki...* opublikowane przez PAN, wyrażono jednak wątpliwość co do potrzeb mnożenia instytucjonalnych kodeksów, co prowadzi do ich banalizacji i dewaluacji.

¹ Zob. Ustawa z dnia 20 lipca 2019 r. Prawo o szkolnictwie wyższymi i nauce, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001668/U/D20181668Lj.pdf> (dostęp: 20.01.2020).

² *Kodeks etyki pracownika naukowego*, Warszawa 2017, https://instytucja.pan.pl/images/2016/komisja_etyki/Kodeks_etyki_pracownika_naukowego_-_wydanie_II_-_2016_r.pdf (dostęp: 20.01.2020).

Dział VII ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce zatytułowany „Odpowiedzialność dyscyplinarna” rozpoczyna się artykułem 275.1 w brzmieniu: „Nauczyciel akademicki podlega odpowiedzialności dyscyplinarnej za przewinienia dyscyplinarne stanowiące czyn uchybiający obowiązkom nauczyciela lub godności zawodu nauczyciela akademickiego”. Przepis jest bardzo ogólny i pozwalający na dość szeroką interpretację i przypisanie odpowiedzialności za delikt dyscyplinarny. Dalsze regulacje prawne dotyczące odpowiedzialności dyscyplinarnej nauczycieli akademickich, studentów i doktorantów znajdują się tamże, w Rozdziałach 1-3.

Bardziej szczegółowy, a jednocześnie obligujący rzeczników dyscyplinarnych do działania, jest art. 287.1 Ustawy, który mówi, że „Rzecznik dyscyplinarny wszczyna postępowanie wyjaśniające niezwłocznie, nie później niż w terminie 3 miesięcy od dnia otrzymania polecenia organu, który go powołał, lub powzięcia w inny sposób informacji o popełnieniu czynu mającego znamiona przewinienia dyscyplinarnego”.

Rzeczników dyscyplinarnych w uczelni powołuje rektor spośród nauczycieli akademickich posiadających co najmniej stopień doktora. Minister powołuje 14 rzeczników dyscyplinarnych (siedmiu ze stopniem co najmniej doktora habilitowanego, reprezentujących każdą z dyscyplin, i siedmiu z zakresu nauk prawnych ze stopniem co najmniej doktora). Rzecznicy powołani przez ministra są właściwymi między innymi w sprawach dotyczących czynów nauczycieli pełniących funkcję rektora.

W postępowaniach dyscyplinarnych orzekają komisje dyscyplinarne:

- przy Ministrze Nauki i Szkolnictwa Wyższego (powołuje Minister, reprezentanci wszystkich dziedzin),
- przy Radzie Głównej Nauki i Szkolnictwa Wyższego (tryb wyboru i skład określa statut RGNiSW),
- uczelniane (tryb wyboru i skład określa statut uczelni)³.

Zgodnie z art. 287.2. Ustawy postępowanie wyjaśniające wszczyna się z urzędu w przypadku czynu polegającego na:

- „1) przywłaszczeniu sobie autorstwa albo wprowadzeniu w błąd co do autorstwa całości lub części cudzego utworu albo artystycznego wykonania,
- 2) rozpowszechnieniu, bez podania nazwiska lub pseudonimu twórcy, cudzego utworu w wersji oryginalnej albo w postaci opracowania,

³ Na przykład w Komisji Dyscyplinarnej Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie każdą jednostkę (wydział) reprezentują jeden nauczyciel, dwóch studentów i jeden doktorant.

3) rozpowszechnieniu, bez podania nazwiska lub pseudonimu twórcy, cudzego artystycznego wykonania albo publicznym zniekształceniu takiego utworu, artystycznego wykonania, fonogramu, wideogramu lub nadania,

4) naruszeniu cudzych praw autorskich lub praw pokrewnych w sposób inny niż określony w pkt 1-3,

5) sfałszowaniu badań naukowych lub ich wyników lub dokonaniu innego oszustwa naukowego,

6) przyjęciu lub żądaniu korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy w związku z pełnieniem funkcji lub zajmowaniem stanowiska w uczelni,

7) powołaniu się na wpływy w uczelni, instytucji państwowej, samorządowej lub jednostce organizacyjnej dysponującej środkami publicznymi albo wywoływaniu przekonania innej osoby lub utwierdzeniu jej w przekonaniu o istnieniu takich wpływów i podjęciu się pośrednictwa w załatwieniu sprawy w zamian za korzyść majątkową lub osobistą albo jej obietnicę,

8) udzieleniu albo obietnicy udzielenia korzyści majątkowej lub osobistej w zamian za pośrednictwo w załatwieniu sprawy w uczelni przez wywarcie wpływu na decyzję, działanie lub zaniechanie osoby pełniącej funkcję lub zajmującej stanowisko w uczelni, w związku z pełnieniem tej funkcji lub zajmowaniem stanowiska⁴.

Gdy nauczyciel akademicki dopuści się naruszenia praw autorskich czy oszustwa, to **będzie to nie tylko uchybienie dyscyplinarne, ale także przestępstwo, za które grozi odpowiedzialność karna.**

Zgodnie z art. 304. § 1 Kodeksu postępowania karnego „**Każdy, dowiedziawszy się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym prokuratora lub Policję**”⁵.

W przypadku uczelni to na rektorze uczelni spoczywa obowiązek zawiadamiania o popełnieniu przestępstwa.

W myśl art. 276.1. Prawa o szkolnictwie wyższym i nauce kary dyscyplinarne przewidziane ustawowo to:

„1) upomnienie,

2) nagana,

3) nagana z obniżeniem wynagrodzenia zasadniczego o 10%-25% na okres od miesiąca do 2 lat,

⁴ Por. przypis 1.

⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku, Kodeks postępowania karnego, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970890555/U/D19970555Lj.pdf> (dostęp: 20.01.2020).

4) pozbawienie prawa do wykonywania zadań promotora, recenzenta oraz członka komisji w postępowaniach w sprawie nadania stopnia doktora, stopnia doktora habilitowanego oraz tytułu profesora na okres od roku do 5 lat,

5) pozbawienie prawa do pełnienia funkcji kierowniczych w uczelniach na okres od 6 miesięcy do 5 lat,

6) wydalenie z pracy w uczelni,

7) wydalenie z pracy w uczelni z zakazem wykonywania pracy w uczelniach na okres od 6 miesięcy do 5 lat,

8) pozbawienie prawa do wykonywania zawodu nauczyciela akademickiego na okres 10 lat”⁶.

Ustawa, niestety, nie przewiduje procedur odbierania tytułów profesorskich i pozbawiania stopni naukowych za żadne naganne i nieetyczne zachowania naukowców i nauczycieli akademickich. Na przykładzie statystyki w jednej z największych uczelni polskich w latach 2010-2018 odnotowano 25 postępowań dyscyplinarnych, z czego między innymi siedem dotyczyło profesorów zwyczajnych, cztery profesorów nadzwyczajnych, a dwa doktorów habilitowanych.

Wśród najczęstszych nieetycznych wykrywalnych i niewykrywalnych zachowań wymienić należy:

- plagiaty,
- nieprawidłowości w rozliczeniach projektów badawczych,
- wykorzystywanie prac studentów i doktorantów,
- przedłużanie doktoratów w celu wykorzystywania pracy doktorantów,
- łączenie prowadzenia firmy z funkcją na uczelni,
- wykorzystywanie magistrantów i doktorantów w biznesie,
- dopisywanie autorów do publikacji,
- recenzje, wykorzystywanie recenzowanych prac,
- manipulacja grupami studentów-elektorów w czasie wyborów akademickich,
- „spółdzielnie” wzajemnych cytowań.

Podczas Debaty PAU w prezentacji posłużono się kilkoma wybranymi przypadkami patologii zgromadzonych w Archiwum Nieuczciwości Naukowej w ramach miesięcznika „Forum Akademickie”. Archiwum prowadzi profesor Marek Wroński, który od lat zajmuje się patologiami w nauce polskiej. Czytelników kieruję więc do tego źródła. Przedstawiono również przykłady z doświadczeń autora jako członka Uczelnianej Komisji Dyscyplinarnej AGH.

⁶ Por. przypis 1.